

ÜÇ “GARİP” VARMIŞ DİYELER...

Özlem Fedai

- Çağlar öncesinden uzanan muazzam sesiyle Yunus Emre;

*Acep şu yerde var m'ola
Şöyle garip bencileyin
Bağrı başlı gözü yaşlı
Şöyle garip bencileyin*

dediği meşhur ilahisinde bir “Garip”in ölümünü kendisiyle özdeşleştirerek şu dizelerle haykırır:

*Bir garip ölmüş diyeler
üç günden sonra duyular
Soğuk su ile yuyalar
Şöyle garip bencileyin* (Haz.: Toprak, 2006: 137)

Öyle “garip”tir ki ölen, ölümü bile üç günden sonra duyulmuştur. Türk edebiyatı, yaşamı ve ölümü ile sözcüğün her manasıyla “garip” olan üç sanatkârın şiirleriyle belirli aralıklarla bomba etkisi yaşamıştır. Bu üç şair; Orhan Veli, Âsaf Hâlet Çelebi ve Can Yücel'dir. Şiirleri ve anlayışları itibarıyla birbirlerinden farklı çizgilerdedir.

Yunus'tan yaklaşık altı yüzyıl sonra, günümüzden yüz beş yıl önce (14 Nisan 1914) Türk şiirinin belki de en “garip” şairlerinden biri dünyaya gelir. Doğan; Mızıkayı Hümayûn'un klarnetçisi, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın da ilk şefi Mehmet Veli'nin büyük oğlu Ahmet Orhan'dır (Orhan Veli). Geldiği sosyal çevre, yaşamı ve tavrı düşünüldüğünde hayatın içinde bir “küçük adam” olarak yaşamış ancak Türk şiiri için büyük işler yapmıştır.

1930'lu yılların sonunda şiiri büyük bir bomba patlatmış; peşinden birçok taklitçi türemiş; belki de Cumhuriyet Devri Türk Şiiri'nde adından hep tebessümle söz ettirmiş bir şair olmuştur. Aslında yazdığı şiir, edebiyatın “öz evladı”, “tahtından inmez”i olan şiirle uğraşmaktır. O, “tahtından inmeyen” şiiri, “gündelik”in “alelade”liğine ve “sokağa” indiren bir “garip”tir. Şiiri ve yaşantısı kadar ölümü de “garip” olmuş; belediyenin kanalizasyon için açtığı çukura düşüp kafatasında oluşan çatlak ile iki gün dolaşmış, yemiş hatta içmiş sonunda beyin kanamasından vefat etmiştir.

Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday ile sıra arkadaşlığı yaptığı Ankara Erkek Lisesi yıllarından itibaren şiirler yazan bu “garip şair”, ilk şiirlerini 1936'da *Varlık* dergisinde yayımlamaya başlar. Orhan Veli, Ağustos 1937'den itibaren Oktay Rifat ile birlikte “yeni” tarzdaki şiirlerini (“İnsanlar”, “Yokuş”, “Deniz”, “Saksılar”) yine *Varlık* dergisinde (15 Eylül 1937, No. 101) (Sazyek, 1996: 349) yayımlamıştır.

“Garip şiiri ise, 1930'ların sonlarında, klasik kurallara ve temalara sığıp kalan, daha çok kalbe, hayale dayanan Türk şiirinin estetik alt yapısını, akıl, bilimsel gerçeklik, doğallık, yenilik, toplumu önemseme esaslarına kaydırarak bir kavrayış değişikliği vücuda getirmiştir. Bu şiir, toplum sorunlarını doğallık / yalınlıkla resmedip toplumun ruh hâlini yansıtırken humour'u kullanmıştır.” (Fedai, 2009: 997-1021)

Küçük adamın sesini, şiirinin sesi yapan Orhan Veli; Türk şiirinin “garip”i olmuştur. Bu gariplik; hitap ettiği “küçük adam”ın yaşantısını yansıtmaktaki maharetiyle alakalı olduğu kadar, Oktay Rifat ve Melih Cevdet ile çıkardığı aynı adlı ortak şiir kitabıyla da alakalıdır. Ancak bu “garip”lik, aynı zamanda Türk şiirindeki “değerli” ve “kutsal” sayılan her şeyi alaya almasından gelir. Orhan Veli'nin şiirinde; yüksek zümreye has ağırbaşlılık yerle bir edilmiş, sıradan halkın basit dünyası ve sözcükleriyle olan mesafe ortadan kalkmış, bu sözcüklerle şiirin ciddiyeti alaya alınmıştır.

Türk şiirinin “kutsal”ı, yüzlerce yıllık “cânân”ını bir “kenarın dilberi”ne, “vesikalı yâr”e indirgeme cesareti göstermek de öyle her babayiğidin harcı değildir üstelik. Bu tavrıyla Metin Eloğlu ve Can Yücel başta olmak üzere ardından gelen birçok genç şaire de yol açar. Birçok genç şairin ilk durağı olmuş, şiirlerine ilham vermiştir.

Orhan Veli; Nurullah Ataç başta olmak üzere bazı eleştirmenlerce şiire getirdiği yenilikler, şiiri edebî sanatlardan arındırması, sıradan insanın realitesini, onun diliyle ve dünyasıyla anlatması sebebiyle alkışlanırken şiir üzerine düşünen, yazan birtakım şair ve eleştirmenlerce de Türk şiirinin

seviyesini düşürmekle suçlanmıştır. Bu sanatçılardan biri Âsaf Hâlet Çelebi'dir.

Çelebi; Orhan Veli'nin kendine has bir şiiri olduğunu kabul etse de başlangıçtaki şiirleri aksine kendi şiirinden çok farklı bir şiiri olan hatta şiirde tıpkı kendisi gibi 1930'lu yılların ikinci yarısında vezin, kafiye, edebî sanatları kovmasından ötürü Orhan Veli'yi beğendiğini ifade eder. Âsaf Hâlet, Orhan Veli'nin şiirini önceleri; "Orhan Veli şiir cephesinden yükü, kendine has bir anlayışı olan ve hiç kimseye benzemeyen bir şairdir." (Akt.: Sazyek, 1998: 139) diyerek övmüştür. Çelebi, Garip öncüsünü sonra da "hiç tanımadığı hâlde, alt kesim insanların şiirini, üstelik kendi dilleriyle yazmaya kalkması" sebebiyle eleştirmiş ve 'Vesikalı Yârim' bu türden şiirlerdendir" (bk. Sazyek, 1998: 139) diyerek Kanık'ı, hiç tanımadığı fakir halkı anlatmakta samimiyetsiz bulduğunu ifade etmiştir.

Âsaf Hâlet; Orhan Veli'nin şiirinin konularını sürekli günlük hayatın sancularından aldığını, realiteye dayalı, anı yaşama arzusuyla dolu, toplumun kutsallarıyla alay eden bu şiir anlayışının özellikle arkadan gelen nesille toplumda neden olduğu tahribata dikkat çeker. Böylece Alaattin Karaca'nın da ifade ettiği gibi, Orhan Veli'den ziyade onun arkasından giden ve birbirinden farkları olmayan kötü taklitçilerine eleştiri oklarını yağdırır (Karaca, 2003: 89). "Orhan ve Oktay iyi şairlerdir ama onlara özenenler kötüdür." diyen Çelebi, "Orhan Veli ekolünü takip edenleri pek beğenmediğini" (Çelebi, 1949: 1-6) söylemiştir.

Açıktır ki nasıl eleştirilirse eleştirilsin Orhan Veli, Türk şiirinin 1940'lı yıllarda pusulasını değiştiren şairdir. Sadece Oktay Rifat ve Melih Cevdet'e değil; Metin Eloğlu, Salâh Birsal, Can Yücel'e de şiirleriyle etki etmiş, ilham olmuştur. Aynı yolu yürüyenlerin birbirinden etkilenmesi, adımlarını birbirine uydurması son derece doğaldır. Orhan Veli de birlikte yola çıktıklarını etkilediği kadar öncülü olan Nâzım Hikmet'ten etkilenmiş; memleketin "garip"lerinin sorunlarını gelecek yarınlara, günlük hayatın sıkıntılılarına bakışını humour yoluyla alaya alarak işleyişi ile ardından gelen Can Yücel'e önemli ölçüde etki etmiştir.

Can Yücel'in şiirinde, ilk "garip" olarak kabul ettiğimiz Orhan Veli'nin şiirinin etkisi yadsınamaz niteliktedir. Can Yücel (1926-1999) Garipçiler'i, özellikle de Orhan Veli şiirini üniversite yıllarından tanır. O günlerde şiirleri elden ele dolaşan Orhan Veli'nin rüzgârına o da kısa sürede kapılmıştır:

"(...) benim gençliğimin en revaçta olan, elden ele gezen şiiri, Orhan Veli şiiriydi. Ama biz Metin Eloğlu'yla beraber, Orhan Veli'nin şiir yapısını da

tamamen başka bir gözle görüp, taklide düşmeden o dönemden geçtik ve ayrıldık...” (Çağlar, 1994:14) der.

Yücel; her ne kadar Orhan Veli etkisinden çabuk kurtulduğunu, oradan kendi sesini bulduğunu dile getirirse de Orhan Veli’yi şiirde yarattığı “bomba” etkisiyle “garip” bularak sevmiştir. Bu bomba, mizahın ta kendisidir.

Yücel’in ilk eseri olan *Yazma*’da, Garip şiiri ile özdeşleşen “Kitabe-i Seng-i Mezar” adlı şiire benzeyen “Sizlere Ömür” şiiri; Orhan Veli’nin, Yücel’in şiiri üzerindeki etkisini açıkça hissettirir:

*Bir başka sefere kaldı hikâye;
Bahar gelecekti, gelmedi.
Sizlere ömür Üsküdar’lı
Saatin altında bekler dururken
Kundurası boyalı...*

(...)

*Ölüme diyeceği yok;
Ne vakitten birli ölümünü,
Ne saatten bilir;
Bir başka sefere kaldı hikâye.
Ölüm Allah’ın emriyledir... (Yücel, 2011: 11)*

Yücel’in *Yazma* kitabında yer alan “Kayıp Çocuk” adlı şiiri de Orhan Veli şiiriyle olan kan bağıyla dikkat çeker. Ayrıca Can Yücel’in “Sakız Ağacı” şiirindeki; “Rüzgârlı bir kıyıda, sevinç içinde / Yaşamak dururken düşünmek niye?” (Yücel, 2011: 4) mısraları da Orhan Veli’nin;

*Düşünme,
Arzu et sadece!
Bak böcekler de öyle yapıyo, (Kanık, 1997: 55)*

mısralarındaki bireyi düşünmeden “an”ı yaşamaya sevk eden bakış tarzı, 1940’lı yıllarda edebiyat dünyasına da sirayet eden zihniyetle tamamen örtüşür. Böylece hayata bakış tarzı, avarelikten hoşlanan mizacı, şiir anlayışı gibi sebeplerle tıpkı Orhan Veli Kanık gibi bir “Garip” olan Can Yücel; Orhan Veli şiirini devam ettirmiş ancak kendine has bir mizah ve argoyla sosyalist gerçekçiliğe büründürmüştür. Kanık ve Yücel, sürekli “an’ı yaşamayı salık veren”, geleneği ve tüm manevi değerleri hiçe sayan, dünyada bir moda hâlini alan Andre Gidé’in *Dünya Nimetleri*’ni rehber edinmiş gibidir.

Can Yücel'in *Canfeda* adlı kitabındaki "Sen Sağ, Ben Selâmet" şiiri de Orhan Veli'nin "Vatan İçin" şiirini anımsatacak şekilde politikacılara yönelik ironik bir eleştiriyi barındırır:

Orhan Veli'nin 1946 tarihli "Vatan İçin" şiirinde:

*Neler yapmadık şu vatan için
Kimimiz öldük kimimiz nutuk söyledik* (Varlık, No. 313, 1 Ağustos
1946: 4) derken

Can Yücel:

*Kurtarıcılar kurtara kurtara
Kurtardılar Memleketi memleket olmaktan* (Yücel, 2011b: 30) diyerek onu karşılar.

Yine Orhan Veli'nin "Hürriyet'e Doğru" şiirinin;

*Heey!
Ne duruyorsun be, at kendini denize;
Geride bekleyenin varmış, aldırma;
Görmüyor musun, her yanda hürriyet;
Yelken ol, kürek ol, dümen ol, balık ol, su ol;
Git gidebildiğin yere* (Kanık, 1997: 103)

şeklinde biten dizelerindeki sese, 1958'de yani o öldükten sekiz sene sonra karşılık veren Nâzım Hikmet; 1949 Ocak'ında kendisinin hapisten çıkarılması için Oktay Rıfat ve Melih Cevdet ile üç gün açlık grevine katılan Orhan Veli'yi, toplumcu kavganın içine çekmek istercesine "damla değil, deniz olmalısın oğlum" diyecektir. Nâzım'ın şiirde, Orhan Veli'ye; sevecen, şefkatli bir ağabey edasıyla yaklaştığı ve "yol" gösterdiği, ideal çizdiği dikkat çeker:

(...)
*Kıyıda çıplak adam
Durmuş düşünüyor
Bulut mu olsam, gemi mi yoksa
Yosun mu olsam, balık mı yoksa
Ne o, ne o, ne o, ne o
Deniz olunmalı oğlum*

Bulutuyla, gemisiyle

Balığıyla, yosunuyla

Deniz olmalısın oğlum deniz (15 Eylül 1958)

(Nâzım Hikmet, 2008: 1670)

Cumhuriyet Devri Türk Şiiri'nde eğilimleri, şiirleri, ilgileri ile andığımız diğer iki “garip”ten farklı olmakla birlikte, bir başka “garip” de Âsaf Hâlet Çelebi'dir (1907-1958).

Çelebi, Türk şiirinin belki de en bariz nevi şahsına münhasır şairidir. Bu yüzden de kendi kabuğunda; çoğu zaman görmezden gelinerek, anlaşıl-mayarak hatta anlaşılmaya bile çalışılmayarak “garip” yaşamış, “garip” ölmüştür. Türk şiirinde yine garip bir durumun yani modern-gelenekçi olarak nitelenebilecek bir şiir anlayışının temsilcisi olmuştur.

Çelebi'yi “bir İstanbul çocuğunun son yüzyılda geçirdiği değişimi, kendi köklerine ve dünyasına bağlı kalarak şiirlerinde orijinal ifadelere kavuş-turan ender şairlerden biri” (Miyasođlui 1994:11) olarak değerlendirenler olduğu gibi; onun şiirlerini, “âdeta zamandan ve mekândan soyutlanan insanın müphem duaları”na benzetenler de vardır (Enginün, 2001: 77).

Seyhan Erözçelik, Asaf Hâlet'in şiirlerinin dört ırmaktan beslendiğini söy-ler. Bunlar Uzakdođu gizemciliği, kutsal kitaplar, tasavvuf ve çocukluğun-dan miras kalan sisli dünyanın kalıntılarıdır (Erözçelik, 1998: 99).

Orhan Veli, Can Yücel gibi “yeni şiir” taraftarlarının aksine “bir içgörüyü, iç dünyayı, akıl dışısını esas alan, naif ve duygu yoğunluğu yüksek, dua okur gibi kendinden geçmeleri yansıtan şiirler yazmıştır. Doğu'ya, tasavvufa, Budizm'e, Taoculuđa ve ilkel dinlere olan merakıyla “garip” bir şair olarak tebarüz etmiştir.

Mehmet Kaplan, “Biz dış dünyayı beş duyu organından gelen duyular ile tanırız. Edebiyatçı, eserinde “gerçeklik izlenimi” ve “güzellik” duygusu uyandırmak için bunlardan bol bol faydalanır. Fakat beş duyu organı bize “asıl hakikat”ı vermez. Hatta onlar bizi aldatabilir de. Asıl “hakikat” daha ötede ve daha derindedir. Ona duyu organlarından çok “hayal” ve “akıl gücü” ile ulaşılır. İnsanlar daima var olanı aramışlardır. Ve bu aramada onlara “hayal” ve “akıl” kılavuzluk etmiştir.” der (Kaplan, 1992: 159).

Andığımız üç “garip” şairden Kanık ve Yücel; dış dünyayı, beş duyu orga-nından gelen duyular ile algılar ve yansıtırken Çelebi, kendi “hakikat”ini ve “gerçeklik algısı”nı kurmak için “hayal”, “tefekür”, “fizikötesi”nden istifade etmiştir. Bir tohumda gizli olan ağacın peşine düşmüştür. “Sidharta”

şiiirinde onun birçok şiiirinde göreceğimiz aykırılığ, farklılığı, simgesel dili “garip”liği, şairin arayış içinde olduğu iç gerçekliği görmek mümkündür:

*nigrôdhâ
koskoca bir ağaç görüyorum
ufacık bir tohumda
o ne ağaç ne tohum
om mani padme hum
sidharta buddha
ben bir meyvayım
ağacım âlem
ne ağaç
ne meyva
ben bir denizde eriyorum
om mani padme hum*

Bu şiiirinde geçen ve Budist ayinlerinde edilen bir dua ve trans hâlinin ifadesi olan “Om Mani Padme Hum” dâhil birçok simgesel gönderme, Budist kültüre ait unsurları sebebiyle yaşamı boyunca alaya alınmış; görmezden gelinmiştir.

Sonuç Yerine...

Cumhuriyet Devri Türk Şiiri'nin, benzer şiiir eğilimleri, mizahları, hayat felsefeleri hatta “halkçı” ideolojileri ile birbirine benzerlikler gösteren iki “garip”i Orhan Veli ve Can Yücel'dir. Kanık'ın Yücel şiiirine etki ettiği bir gerçektir. Toplumun sorunlarının mizah yoluyla güçlü sesleri olan her iki “garip” şair, Kaplan'ın dile getirdiği beş duyu organına bağlı bir “gerçeklik”i yansıtmıştır. Onların aksine hem gelenekçi hem modern bir şair olan, Orhan Veli ile aynı zamanda geleneğin dışında yeni tarzda şiiirler yazan, hem Budist kültürün, Taoculuğun tasavvufun getirdiği bir içgörüyle şiiir yazıp beş duyunun dışına çıkmaya çalışan, bu yönüyle de “garip” olan hem bir Mevlevi şeyhi hem bohem olabilen, andığımız diğer iki “garip”ten bu yönüyle ayrılan bir “garip”tir. Âsaf Hâlet'e göre, Kanık ve Yücel'in anlayışının hilafına şiiirin herhangi bir sosyal hedefi olamaz. Çelebi, diğer iki şairin aksine dışla değil insanın iç dünyasıyla ilgilidir:

“Şair kendini dinlemeli, kendini bulmalı ve kendine benzeyen insanlar için söylemeli (...) Şiiirde hariç yoktur. Zahiri olarak bir realite görülebilir. Fakat bu da şairin içinde teşekkül etmiştir. Tamamıyla enfusidir” der. (Akt.: Sazyek 1998: 473)

Orhan Veli de Doğu şiirine, özellikle de Haiku'lara ilgi duysa da Çelebi; Türk şiirinin görmediği kadar Doğu kaynaklarına, din ve ayinlerine uzanmış; “haykıran” değil, “susan” bir şiir yazmış; kelimelerle oynamış, içine akan sessiz bir nehir ya da dudaklarda mırıldanan gizli bir dua gibi şiirler yazmış, Kanık ve neslinin işaret ettiği gibi, yaşadığı “an”ın tadını çıkarmak, düşünmeden yaşamak yerine, geçmişe bağlanarak orada yaşamayı tercih ederek hatta zamanı dondurarak âdeta “araf”ta yaşamayı tercih etmiş; trans hâlini yansıtan şiirleriyle uzun zaman anlaşılamayan “garip” bulunan bir şair olmuştur.

Kaynaklar

- “Âsaf Hâlet Çelebi Diyor Ki”, *Edebiyat Âlemi*, No. 18, 18 Ağustos 1949, s. 1-6.
- Çağlar, A. Ö. (1994), “Can Yücel ile Şiir Sorunsalı Üzerine”, *Evrensel Kültür*, No. 25, Ocak 1994, s. 14.
- Enginün, İnci (2001), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erözçelik, Seyhan (1998), “Sunu”, *Asaf Halet Çelebi Bütün Şiirleri*, İstanbul: YKY
- Fedai, Özlem (2009), “Garip ve İkinci Yeni Şiirinde Bir Kaynak Olarak Humour ve İroni”, *Turkish Studies*, vol. 4/1, Issue 9, 11/2009: 997-1021.
- Kanık, Orhan Veli (1997), “İstanbul İçin Hay-Kay’lar”, *Bütün Şiirleri*, 29. b., İstanbul: Adam Yay.
- Kaplan, Mehmet (1992), *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaca, Alâattin (2003), *Âsaf Hâlet Çelebi’ye Göre Şiir*, Ankara: Hece Yayınları.
- Nâzım Hikmet (2008), *Bütün Şiirleri*, 4. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sazyek, Hakan (1996), *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*, İstanbul: İş Bankası Yay.
- Sazyek, Hakan (1998), *Âsaf Hâlet Çelebi Bütün Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toprak, Burhan (2006), *Yunus Emre Divanı*, 1. bs, Ahmet Halit Kütüphanesi, İst., 1933, 3. b., Eskişehir: Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yay.
- Yücel, Can (2011a), “Sizlere Ömür”, *Yazma*, (4. bs.), İstanbul: İş Bankası Yay.
- Yücel, Can (2011b), *Canfeda*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.